บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โรคมาลาเรียยังคงเป็นปัญหาทางสาธารณสุขของประเทศไทย เกิดจากเชื้อพลาสโมเดียม (*Plasmodium* spp.) มียุงก้นปล่องเป็นพาหะนำโรค แม้ว่าปัจจุบันสถานการณ์โรคโดยภาพรวมจะลดลง แต่สถานการณ์โรคมาลาเรียยังพบมากในจังหวัดที่มีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน (กลุ่มโรคมาลาเรีย, สำนักโรคติดต่อนำโดยแมลง, กรมควบคุมโรค, กระทรวงสาธารณสุข. 2552)

จังหวัดตราดเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีพื้นที่ติดต่อกับประเทศกัมพูชา โดยมีภูเขาบรรทัดกั้นเขตแดนสภาพภูมิประเทศ จังหวัดตราดมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา อากาศร้อนชื้น มีฝนตกชุกตลอดทั้งปี ทำให้มีแหล่งเพาะพันธุ์ของยุงก้นปล่องจำนวนมาก รวมทั้งมีการอพยพเคลื่อนย้ายของประชาชนกัมพูชาเข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทยตลอดเวลา ส่วนใหญ่ที่เป็นปัญหาเพราะลักลอบเข้ามาผิดกฎหมาย บางคนนำเชื้อโรคมาลาเรียติดมาด้วย ไม่กล้าไปตรวจรักษาเพราะกลัวจะมีความผิด ทำให้มีการแพร่เชื้อโรคมาลาเรียสู่คนไทยที่อาศัยอยู่บริเวณแนวชายแดน สถานการณ์โรคพบผู้ป่วยด้วยโรคมาลาเรียทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ จากรายงานระบาดวิทยาศูนย์ควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4 จังหวัดตราด (ศตม.3.4 ตราด) ปีงบประมาณ 2548-2551 อัตราป่วยต่อพันประชากร 1.25, 3.43, 1.49, 2.24 ตามลำดับ ผู้ป่วยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ หาของป่า ล่าสัตว์ ซึ่งอาชีพเหล่านี้ต้องสัมผัสกับยุงก้นปล่องตลอดเวลา เพราะต้องไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ในป่าเขา การปฏิบัติงานควบคุมโรคมาลาเรียของเจ้าหน้าที่หน่วยควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลง (นคม.) เข้าปฏิบัติงานค้นหาผู้ป่วยโดยการคัดกรองผู้สงสัยที่จะป่วยเป็นโรคมาลาเรียในหมู่บ้าน โดยการเจาะโลหิตตรวจ หาเชื้อมาลาเรียอาทิตย์ละ 1 ครั้ง ชุบมุ้งด้วยสารเคมีปีละ 2 ครั้ง พร้อมทั้งให้ความรู้เรื่องโรคมาลาเรียแก่ประชาชน จัดตั้งอาสาสมัครมาลาเรียประจำหมู่บ้าน (ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4 จังหวัดตราด. 2551) แต่เนื่องจากอัตรากำลังเจ้าหน้าที่มีน้อย รวมถึงไม่ทราบความเคลื่อนไหวของชุมชนดีเท่าที่ควร ทำให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการตรวจค้นหา ป้องกัน รักษาและควบคุมการระบาดของโรคมาลาเรียในพื้นที่ไม่ครอบคลุมและทันเวลา จึงพบผู้ป่วยด้วยโรคมาลาเรีย ในพื้นทุกปี ดังนั้นศูนย์ควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4 จังหวัดตราด จึงได้จัดทำโครงการมีส่วนร่วมในการป้องกัน และควบคุมโรคมาลาเรียในหมู่บ้านซึ่งโครงการนี้มีลักษณะเป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action

Research : PAR) โดยคัดเลือกบ้านเขาดินดำ หมู่ที่ 5 ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด นำร่องดำเนินโครงการ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคมาลาเรียในชุมชน ให้ชุมชนร่วมตัดสินใจ ร่วมนำไปปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล ในกิจกรรมที่ได้กำหนดขึ้นโดยความคิดเห็นของชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่องยั่งยืน และไม่มีปัญหาของโรคมาลาเรียในหมู่บ้านตลอดไป

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการป้องกัน และควบคุมโรคมาลาเรียดังกล่าว โดยต้องการทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามีส่วนร่วมอยู่ในระดับใด ทั้งนี้เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง และพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรียในพื้นที่จังหวัดตราดให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชน บ้านเขาดินดำ หมู่ 5 ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด
2. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการฯ
3. เพื่อศึกษาลักษณะการดำเนินงานของโครงการฯ
4. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานโครงการฯ

ประโยชน์ของการศึกษา

1. สามารถนำรูปแบบและวิธีการศึกษาโครงการป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรีย บ้านเขาดินดำ ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราดไปใช้ในการศึกษาโครงการอื่น ๆ ที่ใช้โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและพัฒนา
2. สามารถนำผลการศึกษาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง และวางแผนพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรียในพื้นที่จังหวัดตราด

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตประชากร

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในบ้านเขาดินดำ หมู่ที่ 5 ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ประชาชนที่เป็นตัวแทนของครอบครัวที่เข้าร่วมในโครงการฯ ครอบครัวละ 1 คน จำนวน 30 ครอบครัว และประชากรกลุ่มนักวิชาการผู้รับผิดชอบโครงการฯ เจ้าหน้าที่ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4 จังหวัดตราด และเจ้าหน้าที่หน่วยควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4.5 ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการฯ จำนวน 5 คน

2. ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการป้องกัน และควบคุมโรคมาลาเรีย : กรณีศึกษา บ้านเขาดินดำ ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด เนื้อหาการศึกษาดังนี้

2.1 บริบทของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไปของชุมชน เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม บ้านเขาดินดำ หมู่ 5 ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

2.2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการฯ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ ร่วมนำไปปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล

2.3 ลักษณะการดำเนินงานโครงการฯ ประกอบด้วย ระยะเตรียมการโครงการฯ ระยะดำเนินการโครงการฯ และระยะติดตามประเมินผลโครงการฯ

2.4 ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการดำเนินงานโครงการฯ

3. ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ในการดำเนินการศึกษาครั้งนี้ คือ บ้านเขาดินดำ หมู่ที่ 5 ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

4. ขอบเขตระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2552 ถึงเดือนมกราคม 2553

นิยามศัพท์เฉพาะ

โครงการป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรีย หมายถึง โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกัน และควบคุมโรคมาลาเรีย บ้านเขาดินดำ ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่กลุ่มคนได้ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันในการปฏิบัติ มีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ในการดำเนินงานโครงการให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การหาสาเหตุ แนวทางแก้ไขเกี่ยวกับการเกิดโรคมาลาเรียในชุมชน การมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการ หรือกิจกรรมดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรียในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนในชุมชนในการร่วมกันดำเนินการตามแผนงานที่ได้กำหนดร่วมกัน ในที่นี้คือการมีส่วนร่วมในการให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรียให้กับคนในชุมชน การมีส่วนร่วมกับชุมชนในการร่วมหุ้นกองทุนจัดซื้อ-จัดขายยาทากันยุง และอุปกรณ์การป้องกันโรคมาลาเรีย การแจ้งข้อมูลการเคลื่อนย้ายของแรงงานในชุมชนให้กับผู้รับผิดชอบ การมีส่วนร่วมในการชุบมุ้งเพื่อป้องกันควบคุมโรคมาลาเรีย การเจาะเลือดค้นหาผู้ป่วยในชุมชน การมีส่วนร่วมในป้องกันตนเองไม่ให้ป่วยเป็นโรคมาลาเรีย

การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ หมายถึง การที่ประชาชนได้ร่วมรับประโยชน์จากโครงการ ในที่นี้คือ การได้รับทราบข้อมูลความรู้ในการป้องกันควบคุมโรคมาลาเรีย การใช้บริการกองทุนจัดซื้อ-จัดขายยาทากันยุง และอุปกรณ์การป้องกันโรคมาลาเรีย การได้รับทราบข้อมูลการเคลื่อนย้ายแรงงานในชุมชน การใช้บริการชุบมุ้งเพื่อป้องกันโรคมาลาเรีย และการได้รับการเจาะเลือดเพื่อเฝ้าระวังโรคมาลาเรีย

การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามการดำเนินงานตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้ โดยการร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการดำเนินกิจกรรมป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรียในชุมชน การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานป้องกัน ควบคุมโรคมาลาเรียในชุมชน และการร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่อไป

โรคมาลาเรีย หมายถึง โรคที่เกิดจากเชื้อ *Plasmodium spp.* โดยมียุงก้นปล่องเป็นพาหะนำโรค

การป้องกัน (Preventation) หมายถึง การป้องกันตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อไม่ให้ถูกยุงกัด เป็นการลดโอกาสเสี่ยงการเป็นไข้มาลาเรียและลดการแพร่เชื้อจากผู้ที่ป่วยเป็นไข้มาลาเรีย ไปยังบุคคลอื่น

การควบคุมโรค (Control) หมายถึง การดำเนินการเพื่อไม่ให้มีการแพร่กระจาย หรือมีการระบาดของโรคออกไป

เจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ หมายถึง เจ้าหน้าที่ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4 จังหวัดตราด และเจ้าหน้าที่หน่วยควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4.5 ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการฯ

ผู้รับผิดชอบโครงการ หมายถึง นักวิชาการสาธารณสุข ของศูนย์ควบคุมโรคติดต่อนำโดยแมลงที่ 3.4 จังหวัดตราด

ประชาชนที่มีส่วนร่วมในโครงการ หมายถึง ประชาชนบ้านเขาดินดำ หมู่ 5 ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ที่มีส่วนร่วมในโครงการฯ 4 ด้านได้แก่ด้านร่วมตัดสินใจ ด้านมีส่วนร่วมปฏิบัติ ด้านร่วมรับประโยชน์ และด้านการติดตามประเมินผล

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้นำมากำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการป้องกัน และควบคุมโรคมาลาเรีย : กรณีศึกษา บ้านเขาดินดำ ตำบลช้างทูน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ดังนี้

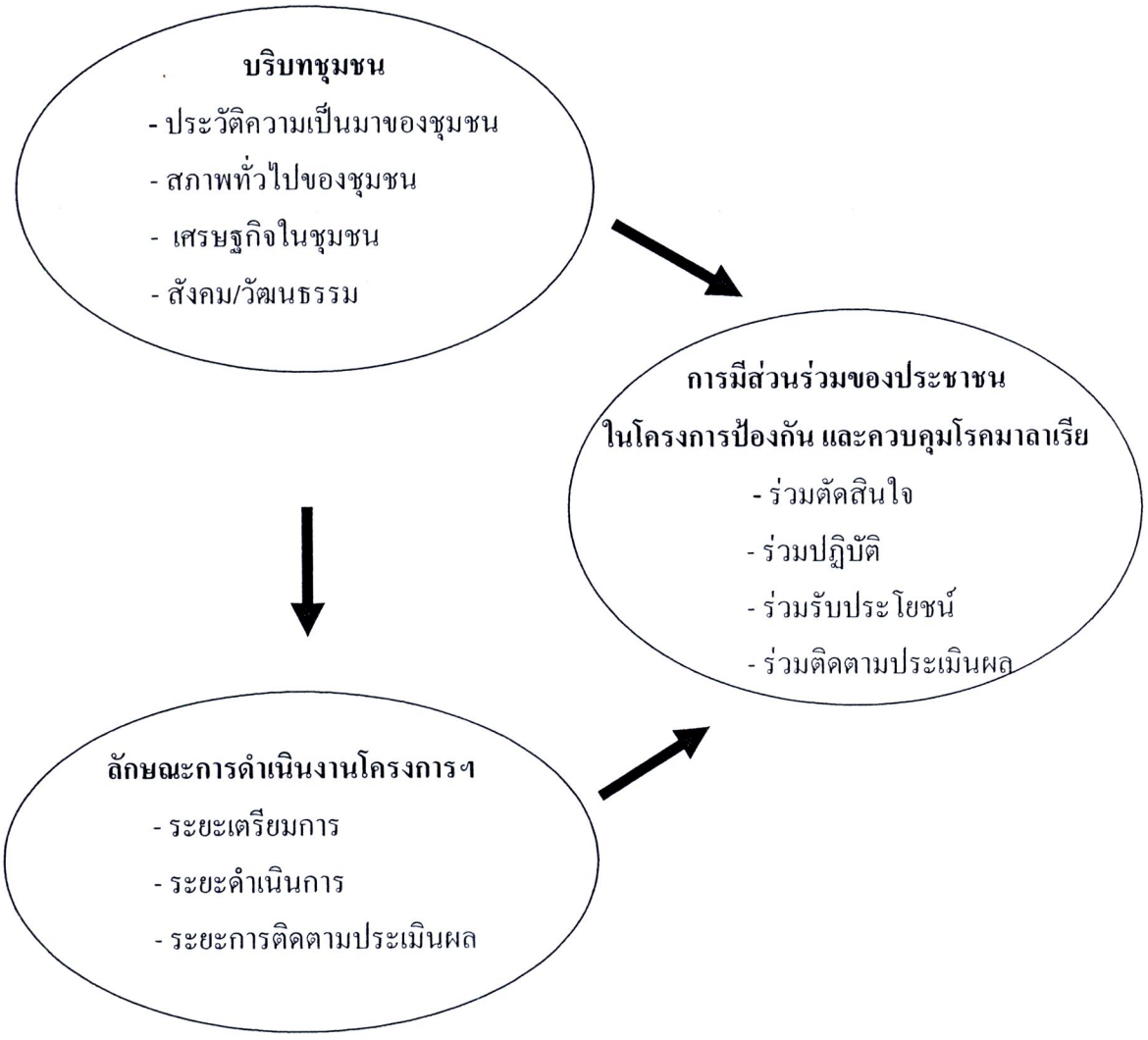

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา